

УДК 331.526

Плисенко Галина Павлівна,*кандидат економічних наук, науковий співробітник, Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України (м. Київ)*

ТЕНДЕНЦІ ЗАЙНЯТОСТІ В НЕФОРМАЛЬНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

У статті досліджено тенденції зайнятості в неформальному секторі економіки України. Здійснено аналіз чисельності неформально зайнятих за гендерним розподілом, освітою, деякими видами діяльності. Проаналізовано сучасні тенденції ринку праці України в контексті тіньової економіки.

Ключові слова: ринок праці, тіньова економіка, неформально зайняті, неформальна економіка.

Постановка проблеми. Для України нагальним питанням на сучасному етапі економічного розвитку та з входженням в європейське суспільство є вирішення проблем у соціально-економічній сфері, зокрема з питань національного ринку праці. Зайнятість в неформальному секторі посідає провідне місце серед актуальних досліджень сьогодення у працях не лише вітчизняних, а й зарубіжних науковців. Наслідки поширення зайнятості в неформальному секторі економіки супроводжуються ризиками для держави та суспільства в цілому. Вони матимуть негативні наслідки для бюджетної системи та процесів регулювання зайнятості населення тощо.

Ситуація на сучасному ринку праці характеризується стрімким зростанням чисельності зайнятих у неформальному секторі економіки. Це пов'язано зі збільшенням масштабів тіньової зайнятості, відтоком кваліфікованих кадрів із формального сектора економіки до тіньового, значними фінансовими втратами держави, незадоволеністю населення реальним станом на ринку праці.

Мета статті – здійснити аналіз сучасного ринку праці в контексті визначення кількості зайнятих у неформальному секторі економіки України.

Аналіз останніх досліджень. Тенденції тінізації ринку праці і зайнятості в Україні досліджували ряд вітчизняних науковців, зокрема: В. Базилевич, І. Гнибіденко, А. Колот, Ю. Маршавін, Т. Вітряк, І. Шостак та інші. Серед іноземних науковців, які вивчали причини виникнення і поширення тіньової економіки та тіньової зайнятості, слід відзначити Г. Беккера, П. Гутманна, Д. Касселя, М. Кастельса, Е. де Сото та інших. Актуальним залишаються дослідження зайнятості в неформальному секторі економіки України та їх вплив на вітчизняний ринок праці.

Виклад основного матеріалу. Термін “неформальна економіка” був введений англійським антропологом Кейтом Хартом в 1971–1972 рр. Харт вказував, що “різниця між формальними та неформальними можливостями доходу базується на різниці між роботою за зарплату та самозайнятістю” [1, с. 63]. На підставі цього Міжнародна організація праці ввела терміни “неформальна економіка” (“informal economy”) та “неформальний сектор” (“informal sector”) [2].

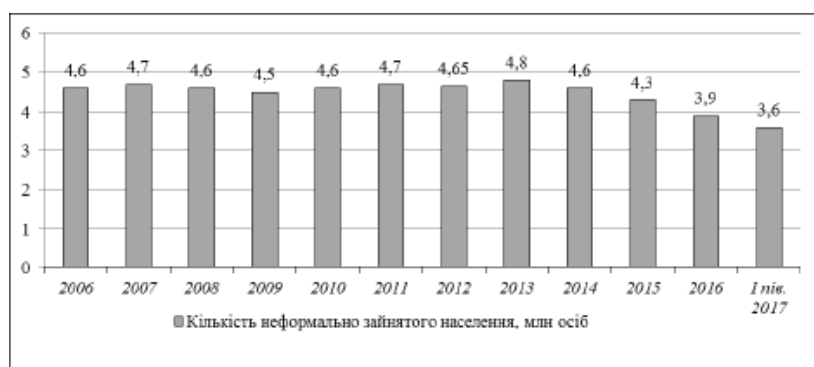
У 2003 р. на 17-й Міжнародній конференції статистики праці запропонована інша концепція неформальної зайнятості. Введене поняття “неформальна економіка” замість терміна “неформальний сектор” дозволило віднести до неформальної зайнятості додаткові її типи, що існують за межами поняття “неформальний сектор”. Під термін “неформальна економіка” потрапили всі види економічної активності з огляду на окремі робочі місця. Робочі місця кваліфікуються як “неформальні”, коли зайнятість осіб, які їх займають, не регулюється національним трудовим і податковим законодавством, а також системою соціального забезпечення й захисту, тобто є не підконтрольними державним органам.

Організація Об'єднаних Націй поділяє тіньову економіку на приховану, неформальну (неофіційну) та нелегальну. Прихована діяльність характеризує дозволена законом працю, що офіційно не оголошується або її результати занижуються з метою ухилення від сплати податків. Неформальна економіка діє на законній підставі та націлена на виробництво товарів і послуг для задоволення власних потреб домашніх господарств. Нелегальна – це діяльність без юридичного оформлення трудових відносин між роботодавцем і найманим працівником [3, с. 115].

© Плисенко Г.П., 2018

Державною службою статистики України з метою використання єдиного методологічного підходу до визначення рівня неформальної зайнятості затверджені “Методологічні положення щодо визначення неформальної зайнятості” [4, с. 15]. Цей документ базується на сучасних міжнародних стандартах у сфері статистики праці та враховує напрацьований національний досвід. Згідно з ним неформальна зайнятість визначається як загальна кількість неформальних робочих місць на підприємствах формального і неформального секторів економіки або у домогосподарствах.

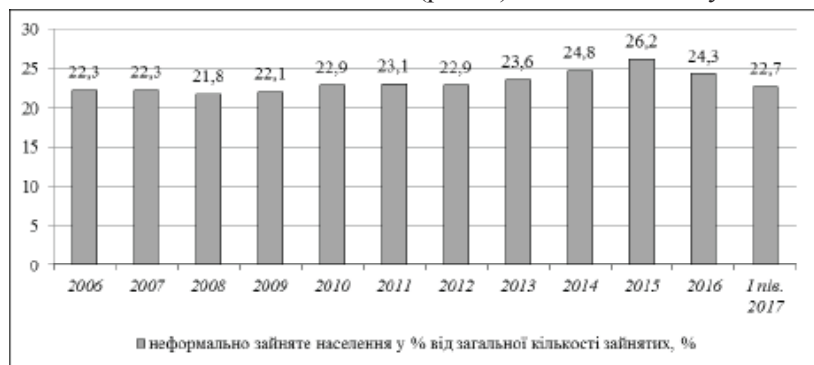
Сучасному ринку праці України притаманні доволі значні обсяги неформальної зайнятості. Про це свідчать дані Державної служби статистики України (рис. 1).

Джерело: побудовано за даними [5].

Рис. 1. Динаміка чисельності неформально зайнятого населення України за 2006 – I півріччя 2017 рр., млн осіб

У I півріччі 2017 р. кількість неформально зайнятих у державі склала 3661,3 тис. осіб. Починаючи з 2014 р. бачимо скорочення їх чисельності. Це може свідчити про підвищення соціальної відповідальності як роботодавців, так і працівників. Для кращого розуміння реальної картини доцільно зобразити питому вагу неформально зайнятих від загальної кількості зайнятих (рис. 2).

Джерело: побудовано за даними [5].

Рис. 2. Питому вагу неформально зайнятого населення від загальної кількості зайнятих України за 2006 – I півріччя 2017 рр., %

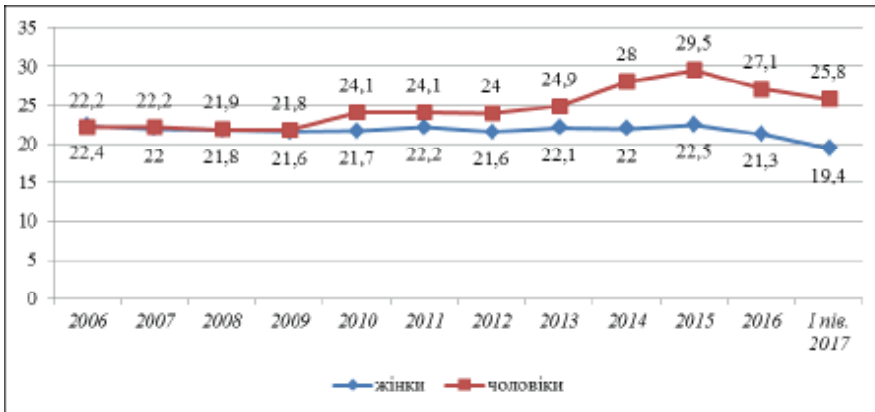
Отже, в I півріччі 2017 р. питома вага неформально зайнятих становила 22,7% від загальної кількості зайнятих. За останні десять років найбільший показник спостерігаємо в 2015 р. (див. рис. 2). Це може бути наслідком погіршення економічно-соціального стану держави та напруженої політичної ситуації, через це більшість зайнятих обрали неформальний сектор економіки. Зайнятість у неформальному секторі передбачає приховування від обліку та оподаткування результатів діяльності, об’єктивно зумовлене можливістю отримувати більші прибутки, ніж в легальному секторі, а для певної категорії населення є основним джерелом доходу. Недосконалий механізм вітчизняного оподаткування – високі ставки податків та слабкий контроль за їх сплатою – створюють передумови для поширення та зростання неформального сектору економіки.

Досить цікавим є гендерний розподіл неформально зайнятих протягом останніх 10 років (рис. 3). Найбільший показник у 2015 р. серед чоловіків склав 29,5%, серед жінок – 22,5%. Помітна тенденція до переважання чоловіків у неформальному секторі. Це свідчить, що жінки обирають місце роботи із забезпеченням державних гарантій на випадок зміни сімейного стану або з інших обставин, які дозволяють їм зберегти місце роботи в разі народження дитини.

У секторі неформальної зайнятості можна спостерігати представників різного освітньо-кваліфікаційного рівня. Державна служба статистики почала публікувати такі дані лише з 2014 р. (рис. 4).

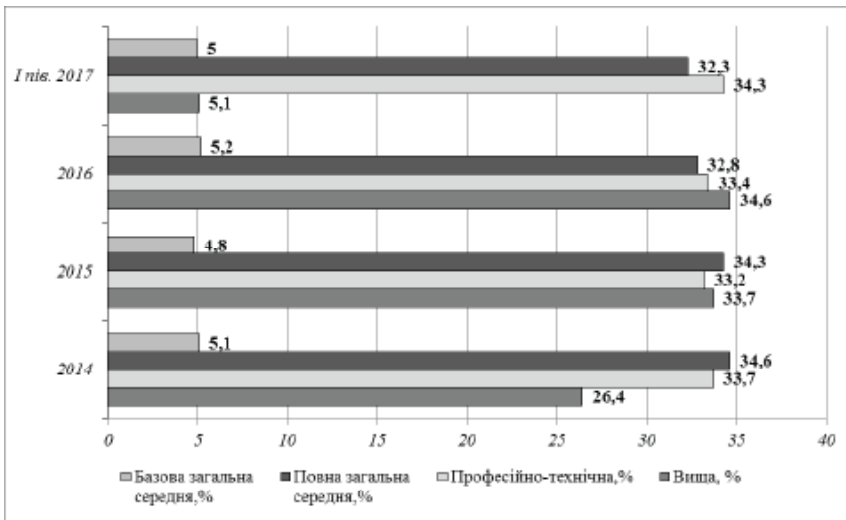
У неформальному секторі лідирують зайняті, які отримали професійно-технічну освіту та повну загальну середню освіту. Їх показник варіюється в межах 33%–34% від загальної кількості зайнятих. На другому місці фахівці з вищою освітою – 26%–28%. І найменший відсоток – 4,8%–5,2% складають зайняті з базовою загальною середньою освітою (див. рис. 4).

У 2006–2017 рр. певних змін зазнали види економічної діяльності неформально зайнятих (рис. 5 та рис. 6). Помітна тенденція до зростання кількості зайнятих у неформальному секторі (майже удвічі) у сфері торгівлі, ремонту автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжит-

Джерело: побудовано за даними [5].

Рис. 3. Гендерний розподіл неформально зайнятих за 2006 – I півріччя 2017 рр., %

Джерело: побудовано за даними [5].

Рис. 4. Кількість зайнятих у неформальному секторі за освітою протягом 2014 – I півріччя 2017 рр., %

Джерело: побудовано за даними [5].

Рис. 5. Зайнятність у неформальному секторі економіки за деякими видами економічної діяльності в Україні протягом 2006 – I півріччя 2017 рр., %

ку; діяльності готелів та ресторанів. Якщо в 2006 р. показник складав 11,8%, то в 2016 р. він становив 20,9%. Незначне збільшення відбулося в інших видах економічної діяльності – від 7,7% до 10,6%. Суттєве збільшення кількості зайнятих у неформальному секторі в сфері діяльності транспорту та зв'язку спостерігаємо з 2014 року (див. рис. 5).

Стрімке зменшення кількості зайнятих у неформальному секторі в галузях сільського господарства, мисливства, лісового господарства; рибальства, рибництва спостерігається з 2014 року. Якщо в 2006 р. відсоток складав 71%, то в 2016 р. – 40,8%. У сфері будівництва спостерігаємо незначне збільшення кількості зайнятих: від 7,7% в 2006 р. до 15,5% у 2016 році.

Висновки. Зайнятність у неформальному секторі економіки є одним із основних чинників погіршення економічно-соціального стану України. Оскільки занятість населення є фундаментальною складовою забезпечення рівня життя населення, а відповідно, економічного потенціалу держави, то дослідженню неформальної зайнятості приділяється чимало уваги. Ситуація на сучасному ринку праці держави характеризується стрімким зростанням чисельності працюючих у неформальному секторі економіки, що ставить під загрозу національні інтереси країни в соціально-економічній сфері. Забезпечення ефективної політики використання трудових ресурсів є однією з основних складових соціально-економічного розвитку будь-якої держави. Тінізація економіки та зайнятості населення гальмує процеси державотворення, демократизації та побудови громадянського суспільства, а також негативно впливає на ринок праці в Україні.

Список використаних джерел

1. Hart K. Informal urban income opportunities and urban employment in Ghana / K. Hart // *J. of modern African studies*. – L. – 1973. – Vol.11, № 1. – P. 61–90. № 427.
2. Головченко О.М., Ніценко В.С. Еволюція парадигми тіньової економіки в економічних дослідженнях / О.М. Головченко, В.С. Ніценко // *Часопис економічних реформ*. – 2015. – № 2 (18). – С. 6–13.
3. Мельникова В.І., Мельникова О.П., Сідлярчук Т.В., Тур І.Ю., Шведова Г.М. *Національна економіка* : навч. посіб.; 2-ге вид. перероб. та доп. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 248 с.
4. Васенко В.К. Тіньова економіка України та шляхи її детінізації / В.К. Васенко // *Вісн. Черкаського ун-ту. Серія : “Економічні науки”*. – 2016. – № 1. – с. 15–23.
5. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>

Plysenko, Halyna Pavlivna,

PhD (Economics), Resercher, Ukrainian State Employment Service Training Institute (Kyiv)

© Plysenko, H.P., 2018

Employment trends in the informal sector of Ukraine's economy

This article studies employment trends in the informal sector of Ukraine's economy. It presents the analysis of the informally employed by gender, education, and some types of activity. It makes the analysis of the current trends of the Ukrainian labor market in the context of the shadow economy.

Key words: labor market, shadow economy, informal employment, informal economy.

Стаття надійшла 23.03.2018